

Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad
Școala Doctorală Interdisciplinară
Facultatea de Științe Umaniste și Sociale
Domeniul de doctorat Filologie/Teologie

*Dimensiunea chenotică a prezenței creștine publice.
O analiză din perspectivă evanghelică a relevanței publice
a conceptului de cheneză în gândirea lui Dumitru
Stăniloae și Vasile Voiculescu*

Rezumat

Coordonator științific:

Prof. univ. dr. habil.

MĂCELARU MARCEL VALENTIN

Doctorand

STANCIU DUMITRU TEOFIL

ARAD

2022

Cuprins:

Introducere

Capitolul 1. Chenoză, identitate creștină și prezență publică

- 1.1. Problema
- 1.2. Amploarea și limitele abordării
- 1.3. Teorii chenotice și teologii chenotice
- 1.4. În căutarea unei identități creștine unitare
- 1.5. Parametrii cercetării și aspecte metodologice

Capitolul 2. Stadiul actual al cercetării

- 2.1. Relația dintre cheneză și prezență publică
- 2.2. O identitate creștină personală și publică
- 2.3. Religia și biserica în raport cu societatea

Capitolul 3. Teoretizări ale prezenței creștine publice în context românesc

- 3.1. Introducere
- 3.2. Prezența instituțională a bisericii în societate
  - 3.2.1. Câteva premise generale ale relației creștinului cu societatea
  - 3.2.2. Religia în spațiul public secular – repere conceptuale
  - 3.2.3. Identitatea națională în discursul religios public
  - 3.2.4. Chipul instituțional al bisericii în spațiul public (mediat)
  - 3.2.5. Educația religioasă în școli
- 3.3. Succintă analiză a manifestării laicilor în spațiul public
  - 3.3.1. Religiozitatea publică a creștinilor români
  - 3.3.2. Moralitatea publică
  - 3.3.3. Activitatea filantropică
- 3.4. Teologia socială și teologia publică – tatonări pentru un alt tip de prezență în sfera publică

- 3.4.1. Teologia socială (ortodoxă)
- 3.4.2. Contribuții evanghelice pe linia teologiei publice
- 3.4.3. Alte perspective

3.5. Concluzie

Capitolul 4. Fundamentele unei paradigme identitare chenetice

- 4.1. Introducere
- 4.2. Chenoza – temeiuri biblice
- 4.3. Taina chenozei lui Hristos – către un dialog cu tradiția ortodoxă
  - 4.3.1. Chenoza – schiță de clasificare a interpretărilor ortodoxe
  - 4.3.2. Premisele chenozei în spațiul răsăritean
  - 4.3.3. Chenoza – analiza noțiunii în lumina teologiei ortodoxe
- 4.4. Valențe antropologice și relaționale ale chenozei
- 4.5. Chenoza ca narațiune dominantă
- 4.6. Către o identitate creștină chenetică
  - 4.6.1. Scurtă incursiune în antropologia hristologică
  - 4.6.2. Explorarea structurii unei identități creștine
  - 4.6.3. Narațiune și identitate creștină
  - 4.6.4. Configurarea unei identități chenetice
- 4.7. O critică a identității creștin-naționale
- 4.8. Concluzie

Capitolul 5. Creștinul public. La convergența dintre identitate chenetă și spațiul public

- 5.1. Introducere
- 5.2. Preliminarii teologice la rolul public al laicilor credincioși
- 5.3. Prezența dialogală
  - 5.3.1. Prezența ca virtute creștină publică

- 5.3.2. Dimensiunea profetică a prezenței
- 5.3.3. Bilingvismul
- 5.3.4. Dialogul chenotic
- 5.4. Acțiune hristomorfică
  - 5.4.1. În căutare unei etici coerente – dificultăți și capcane
  - 5.4.2. Către o etică întrupată a Împărăției
  - 5.4.3. Predica de pe Munte ca posibilă bază pentru o etică chenotică publică
  - 5.4.4. Despre rostirea adevărului – un exercițiu de cheneză publică
- 5.5. Frumusețea transfigurării
  - 5.5.1. Eroii hristici
  - 5.5.2. Eroii hristici ratați
- 5.6. Concluzie

Concluzii finale

Bibliografie

Motivație

Cercetarea de față a pornit de la constatarea că, în ultimii ani, creștinii de toate confesiunile sunt tot mai prezenți în spațiul public, dar nu neapărat cu beneficii pentru biserică și creștinism. În perioada referendumului din 2018, pentru modificarea Constituției, de pildă, a putut fi remarcată o dispoziție destul de arțăgoasă, uneori chiar agresivă sau calomnioasă însă pavoazăată cu diverse legitimări nobile și interpretări abuzive ale Scripturii. De asemenea, modul în care au comunicat diverși lideri a relevat, nu de puține ori, inadecvarea terminologiei și a jargonului religios într-o dezbatere publică – putea cel mult să îi mobilizeze pe cei dinainte convingși. Se poate remarca și un front comun (cel mai probabil moral) circumstanțial al creștinilor, dar despre care nu s-a discutat din perspectivă teologică. A fost luat ca de la sine înțeles.

Se poate constata, astfel – și acesta este al doilea element ce legitimează cercetarea de față – penuria de modele care să coreleze, fie dintr-o perspectivă confesionalizată, fie independent de nuanțele confesionale (dar uzând de un fundament teologic creștin), identitatea creștină personală cu prezența și manifestarea publică. Adesea discuția despre ceea

ce ar putea însemna să fii „creștin” este purtată din perspectiva instituțiilor bisericești, din perspectiva reduționistă limitată foarte strict la comunități imediate, dintr-o perspectivă exclusiv(ist) confesională sau prin prisma reflectărilor mediatice, mai mult sau mai puțin deformate, din spațiul public – deci reluând ca atare clișee ale presei. Nu avem o teologie a spațiului public, nici o teologie publică structurată, nici o etică socială. Avem, în schimb, niște repere pentru o teologie socială, gândită din perspectivă ortodoxă, și niște schițe în linii generale pentru o teologie publică, din perspectivă evanghelică, doar că acestea nu par să fi dobândit încă suficientă influență nici la nivel instituțional (fie că ne referim la ierarhii bisericești, fie la instituții de învățământ), nici la nivel popular-comunitar, încât să modeleze manifestările creștinilor (lideri și enoriași) în spațiul public și în sfera societății civile.

În aceste condiții, ne-am întrebat dacă nu cumva se poate găsi un alt model și am tatonat în direcția opusă reflexului de a revendica o poziție privilegiată în relația cu statul și politicul (care tentează bisericile de orice confesiune). Am ajuns astfel la chenoză, mereu pusă în legătură cu smerenia, cu reconcilierea, cu bunăvoința sau cu sacrificiul de sine, adică în răspăr cu ideea puterii pământești

manifestată prin coerciție, control sau violență. Ea însă pare să dea dreptate imperativului secularist de a evacua religia din sfera publică. Însă, la o analiză mai atentă, putem constata că, dimpotrivă, chenoza înseamnă și curaj, perseverență și opoziție profetică față de abuzuri. Mai mult, credem că se poate dovedi că ea are o dimensiune publică inerentă și că nu impune retragerea de lume, ci participarea la răscumpărarea ei într-un fel distinct.

Obiectivul și importanța lucrării

Scopul lucrării a fost să configureze elementele unei identități creștine chenotice care să ajute credinciosul laic să-și lege mai coerent, mai conștient și mai asumat identitatea creștină declarată de prezența în spațiul public, rezistând atât ispitei recluderii, cât și celei a întovărășirii cu ideologii politice care să-i garanteze supraviețuirea prin mijloace strict exterioare.

Însemnătatea lucrării ar decurge din opțiunea pentru un model nu neapărat popular, dar care încearcă să oglindească chenoza lui Hristos, reflectată în trăirea lui în lume, într-o cheneză a omului, care – dacă admitem că Hristos e imaginea chipului desăvârșit al lui Dumnezeu în om și, astfel, prototip al omului – trebuie să se regăsească și în

datele esențiale ale identității credinciosului, ba chiar (măcar ca potențialitate) a fiecărui om.

Teza aduce împreună teologia ortodoxă a chenozei (așa cum o elaborează Dumitru Stăniloae) cu nevoia de prezență publică a creștinilor, în contextul realităților românești. Propunerile din această lucrare, deși accesibile mai degrabă publicului teologic specializat, pot deschide calea către configurarea unei identități creștine care să valorifice potențialul public, etic și estetic al chenozei. Credem că am reușit să facem câțiva pași în direcția articulării unei baze teologice pe care creștini cu diverse vocații și-ar putea înrădăcina identitatea publică.

Considerații metodologice

Cercetarea de față se înscrie în ceea ce Harold Breitenberg – într-o încercare de sistematizare a domeniului și de definire a conceptelor – numește „teologie publică constructivă”, care are în vedere „interpretări și îndrumări fundamentate și structurate teologic pentru instituții, interacțiuni, evenimente, politici și practici, atât în interiorul

cât și în afara bisericii”¹. Este vorba, mai precis, despre „eforturi constructive, perspective descriptive și propuneri normative”, ce vizează viața publică în general, dar dintr-o perspectivă a eticii teologice² cu adăugirea că, în cazul nostru, însăși chenoza este prezumată a fi un adevăr public. Acest model constructiv al teologiei publice oferă soluția metodologică pentru a ține laolaltă cei trei piloni ai analizei: chenoza (ca fundament hristologic), creștinul (privit prin prisma antropologiei hristologice și a identității creștine) și spațiul public (analizat în măsura în care discuția implică și prezența religiei în sfera publică).

Dacă parcurgem niște lucrări semnificative din sfera teologiei publice, nu putem decât să conchidem alături mai multe nume de referință că nu există un corpus „ortodox” al teologiei publice, nici o definiție unanim acceptată, ci diverse tatonări care vin pe diferite filiere și care reflectă, cel mai probabil, o nevoie tot mai acută, sesizată de teologi, de a reveni în arena publică – unde religia a revenit deja uneori

---

¹ E. Harold Breitenberg, „To Tell the Truth: Will the Real Public Theology Please Stand Up?”, în *Journal of the Society of Christian Ethics*, 23, 2, 2003, p. 64.

² E. Harold Breitenberg, „What is Public Theology?”, în Deirdre King Hainsworth și Scott R. Paeth (ed.), *Public Theology for a Global Society: Essays in Honor of Max L. Stackhouse* (Grand Rapids, MI: Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 2009, p. 12.

brutal, de exemplu, prin manifestările fundamentalismului islamic. Prin urmare, nu am urmărit să răspundem la toate exigențele ce se pot deduce din diferitele configurații teoretice, ci să ilustrăm câteva dintre liniile de forță ale unei abordări ce se revendică de la teologia publică. Lucrarea vizează simultan, deși nu în aceeași măsură, cu precădere două dimensiuni inerente teologiei publice: comunicarea cu societatea (deci o linie ce ține de articularea discursului teologic) și slujirea binelui cetății (care ar reprezenta aspectul transformativ-aplicativ) – cu o precizare importantă: în sine, lucrarea nu se adresează „lumii” sau societății (respectiv unui anumit public din exterior), deci nu încearcă să stabilească neapărat un limbaj sau un teren comun cu cei din afara bisericii, ci sugerează modalități prin care acest limbaj poate fi stabilit, iar pentru acțiune, schițează doar un posibil cadru etic de mișcare, nu un plan de demersuri concrete. Prin urmare, ținta ultimă a întregului efort sunt mai ales credincioșii, eventual liderii și teologii din interiorul bisericii și/sau al școlilor teologice cărora li se înfățișează ca o propunere de luat în calcul, nu ca un demers normativ.

Cu o astfel de situație, în zona teologiei publice constructive, această întreprindere face uz în mod nu doar legitim, ci obligatoriu de semnalele pe care le transmite

societatea – cel mai adesea prin științele sociale – și le integrează în reflecția teologică³. Avem deci o abordare inductivă, pornind dinspre societate și mergând spre ceea ce teologia spune despre fenomenele luate în discuție. De asemenea, în teologia publică, nu există obligația ca perspectiva să fie una neapărat strict confesională – deși ea nu este exclusă – ci poate fi una ecumenică sau interconfesională. Dar, cel puțin în cazul de față, perspectiva dindărătul întregului demers este una evanghelică, chiar dacă alterată de dialogul cu diverse tradiții creștine, gravitând însă în jurul unui nucleu constituit din cheneză, citită în cheie răsăriteană.

În ultimă instanță, deși argumentația lucrării de față uzează într-o măsură semnificativă de limbajul tehnic al teologiei academice, ținta finală spre care vrea să atragă atenția și să canalizeze energiile este, după cum în mod repetat am subliniat, creștinul obișnuit, nu specialistul cu educație teologică înaltă. Această deschidere – care există ca aspirație și ca speranță – se fundamentează la nivel teologic pe criteriul accesibilității teologiei publice, care permite adoptarea unor forme mai populare și atipice de expresie

---

³ Această deschidere a fost postulată, de pildă, de către Max Stackhouse, „Public Theology and Ethical Judgment”, p. 167.

teologică: „teologia publică nu are nici pe departe aspectul unei lucrări, curs sau manual academic; ci trebuie să fie prezentă în filme, cântece, poezii, romane, arte și în alte forme de expresie culturală”⁴.

Există o certă tentație de a construi o identitate prin negație în conflict cu ceea ce este perceput ca ostil (secularizare, UE, drepturile minorităților, ascensiunea islamului etc.) și care vine în continuarea raportării prin diferențiere și delimitare în raport cu regimul comunist ateu. Locul în societățile democratice pare astfel mai dificil de găsit⁵. Paradigma chenoitică conferă, aparent paradoxal, posibilitatea de a construi afirmativ și pozitiv, în noul context democratic, cu toate că (sau poate *tocmai fiindcă*) pornește de la o restrângere, de la sacrificiul de sine, de la atitudinea smerită și generoasă cu celălalt.

În concluzie, sperăm să putem demonstra că întemeierea pe ideea de chenoză oferă posibilitatea evaluării critice a prezenței actuale a creștinilor în societate, dar totodată furnizează și o bază demnă de luat în seamă pentru o

---

⁴ Andries van Aarde, „What is «Theology» in «Public Theology» and What is «Public» about «Public Theology»?”, *HTS Theological Studies*, 64:3, 2008, p. 1216.

⁵ Cf., pentru o situație similară, discuția lui W. Storrar cu Desmond Tutu, în William Storrar, „Naming of Parts. Doing Public Theology in a Global Era”, în *International Journal of Public Theology*, 5, 2011, p. 36.

abordare constructivă, care să mizeze pe dialog chenotic, pe o prezență privită ca virtute creștină, pe o structură etică ce are la temelie Predica de pe Munte (tocmai fiindcă pare idealistă și fiindcă doar Hristos pare să fi fost în stare să-și îndeplinească propriile standarde) și care se poate transpune estetic. Discuția va viza structura unei identități care, având acest nucleu chenotic, se construiește narativ. Și mizând pe importanța pe care mulți teoreticieni o dau narațiunii, vom încerca să exemplificăm o ilustrare a dimensiunii chenotice în teatrul lui Vasile Voiculescu, explorând totodată și valoarea etică a narațiunii literare.

Structura pe capitole

Primele două capitole sunt dedicate unor considerații metodologice și trecerii în revistă a literaturii relevante pentru subiect (și la care deja am făcut referire în secțiunea precedentă), astfel ca terenul să fie pregătit pentru demonstrația propriu-zisă. Pașii concreți următori vor fi să încercăm să privim, în **capitolul 3**, la teoretizările prezenței creștine publice deja existente și la indicatorii prin care este interpretat îndeobște „creștinismul”, în spațiul public românesc. Acest capitol este organizat în trei părți mari:

- Prezența bisericii în societate

- Manifestarea laicilor în spațiul public
- Teologia socială și teologia publică în context românesc

Întâi de toate, sunt făcute însă câteva delimitări conceptuale absolut necesare discuției din acest capitol: secular, secularizare, secularism, laicizare și post-secularizare; spațiul public; societate civilă. Urmează trei subcapitole concentrate pe relațiile și percepția instituțiilor care, nu de puține ori, sunt suprapuse peste identitatea creștină. Dar, după cum vom încerca să demonstrăm, ele pot conține elemente creștine autentice, dar nu epuizează această identitate și, poate chiar mai important, nu spun prea multe despre caracteristicile persoanelor care asumă convingeri creștine.

A doua parte a acestui capitol ia în discuție manifestările laicilor în spațiul public evaluate prin prisma sondajelor și recensămintelor, a moravurilor publice (reflectate în reacția la teme etice sensibile) și a activității filantropice. Și după această incursiune, după cum se va vedea, rămân niște lacune care se cer completate.

În sfârșit, în ultima parte a capitolului vor fi analizate două direcții de reflecție care încearcă să elaboreze o teologie socială (în tradiția ortodoxă), respectiv o teologie publică

(evangelică) care să deschidă posibilitatea pentru o etică publică și pentru o asumare mai informată și mai conștientă teologic a identității creștine de către laicii credincioși.

Capitolul 4 constituie, într-un sens, miezul teologic al lucrării, fiindcă explorează, pornind de la textul biblic din Filipeni 2, semnificațiile chenozei, interpretând-o teologic pe linia ortodoxă propusă de către teologul român Dumitru Stăniloae. Această alegere a avut la bază mai multe motive: dorința teologiei ortodoxe de a rămâne aproape de definițiile sinoadelor ecumenice; posibilitatea dialogării cu tradiția confesiunii majoritare; valoarea în sine a perspectivei lui Stăniloae precum și valențele personal-relaționale pe care le identifică reflectând asupra chenozei lui Isus Hristos. Chenoza este astfel privită ca „împietire a firii dumnezeiești în existența și activitatea ei cu firea omenească, arătându-se oamenilor nu altfel decât prin chipul smerit al omului, iar celorlalte Persoane ale Sfintei Treimi nu separată, ci într-un întreg cu firea omenească”⁶. Aducând împreună implicațiile relaționale ale chenozei – adică modul în care chenoza hristică afectează existența noastră ca persoane în comunitate și comuniune – și faptul că „impulsul de a înțelege hristologia și antropologia împreună reprezintă o marcă clasică a

---

⁶ Stăniloae, *Isus Hristos sau restaurarea omului*, p. 176-177.

teologiei răsăritene, care caută întotdeauna să reziste forței de suprasistematizare și specializare”⁷, avem premisele pentru a valorifica achizițiile teoretice de până aici prin prisma antropologiei hristologice. Pentru a realiza această trecere am acceptat premisa că în Hristos ni se arată chipul desăvârșit al lui Dumnezeu din om și atunci orice discuție despre temeiurile umanității noastre pleacă de la Noul Adam, nu de la vechiul Adam. Așadar, identitatea noastră umană și cea creștină se întâlnesc în același punct.

Această identitate creștină are trei piloni de susținere:

- (1) autoidentificarea de sine;
- (2) apartenența la o comunitate creștină;
- (3) însușirea unui set de credințe și practici aferente⁸.

După cum am încercat să dovedim, această identitate se construiește narativ, iar dimensiunea chenotică nu face excepție, fiindcă împărtășim convingerea că inclusiv în versetul în care se vorbește despre chenoză (Filipeni 2:7), aceasta abreviază niște narațiuni.

---

⁷ Rytsar, *Teologia chenotică*, p. 37. Ca ilustrare a acestei orientări, a se vedea lucrarea de doctorat a teologului Vasile Cristescu, *Antropologia și fundamentarea ei hristologică la Wolfhart Pannenberg și Dumitru Stăniloae*, Iași, Trinitas, 2004.

⁸ Pe urmele lui Medi Ann Volpe, *Rethinking Christian Identity. Doctrine and Discipleship*, Chichester, Wiley-Blackwell, 2013.

În final, se va contura o identitate dinamică, în care persoana lui Isus Hristos este fundament ontologic și model etic pentru om, iar omul își poate însuși narativ dispoziția chenotică prin participare la istoria răscumpărării lumii de către Dumnezeu prin Hristos. Capitolul se încheie cu un exercițiu de evaluare critică a identității creștin-naționale românești din perspectiva calităților și virtuților publice, respectiv chenotice pe care (nu) le manifestă. Arătăm că există riscul pentru identitățile naționale contopite cu cele religioase să cadă în capcana religiei politice a naționalismului. Apoi, din perspectiva teologiei publice narrative, cercetăm cum pot fi amendate narațiunile fondatoare fără să fie abolită nevoia de mituri naționale care pot unii în jurul unor repere comune o țară, dar că și narațiunile minoritare trebuie lăsate să corecteze narațiunea dominantă. În fine, din perspectivă chenotică, subliniem imposibilitatea cultivării superiorității sau a conflictului motivate etnic, precum și modul în care este consolidată universalitatea creștinismului și întâietatea lui în raport cu orice ideologie.

În **capitol 5**, această identitate chenotică necesarmente publică va fi analizată în lumina unor modalități de interacțiune cu societatea:

- printr-o prezență dialogală, care presupune nu doar schimb de informații, ci și schimbare de atitudine sau de discurs;
- prin acțiune hristomorfică, ghidată de o etică fundamentată pe învățătura din celebra Predică de pe Munte;
- și prin intermediul unor foarte interesante creații literare ale lui Vasile Voiculescu.

Toate acestea vor fi precedate însă de o rezumare a discuțiilor teologice actuale despre modalitățile în care este imaginată prezența laicilor creștini în societate atât de către teologii români ortodocși, cât și evanghelici.

Prezența va fi analizată ca virtute creștină caracterizată de intenționalitate și ca atitudine profetică pe care se bazează deschiderea către dialogul de tip chenotic cu societatea. Acesta presupune atât abilități „bilingve” (bilingvismul teologiei publice presupune cunoașterea limbajului teologic și al celui public, pentru a putea media, traduce și interpreta mesaje în ambele direcții), cât și o abordare dialectică a vorbirii și tăcerii în spațiul public.

Acțiunea hristomorfică are de-a face, în esență, cu o etică ce să reflecte cât mai bine ceea ce am caracterizat ca dimensiune chenotică a identității creștine. Și am considerat

că Predica de pe Munte este o bază biblică ce merită explorată din cel puțin trei considerente: (1) este o învățătură explicit hristică; (2) pare să stabilească niște standarde intangibile; (3) fundamentează Împărăția lui Dumnezeu. N-am urmărit însă elaborarea unei etici chenotice publice, cât mai ales am vrut să demonstrăm că și dacă pornim de la Predica de pe Munte există posibilitatea configurării unei asemenea etici. Deci sugestia este, mai degrabă, că dimensiunea publică a creștinismului nu este facultativă (chiar dacă poate fi asumată în grade diferite de oameni cu vocații diferite), ci ține de miezul Evangheliei răscumpărării. Iar dacă acceptăm să lucrăm în paradigma chenozei, atunci această dimensiune publică este inerent chenotică.

Discuția despre rostirea adevărului în spațiul public ilustrează destul de bine, considerăm, diverse virtuți chenotice, dovedind că se poate configura un model care se poziționează critic și profetic atât față de societate, cât și, când e cazul, față de biserică, acordând prioritate fidelității față de Adevărul întrupat.

În ultimul subcapitol, am încercat să valorificăm capacitatea narațiunii de a funcționa ca un „laborator al judecății morale”⁹ și am aplicat, prin recursul la analiza

---

⁹ Ricœur, *Sinele ca un altul*, p. 185.

tipologică, o grilă chenoetică la câteva dintre personajele teatrului lui Voiculescu. Rezultatul a fost că am descoperit atât reflectări ale chenozei hristice, cât și copii complet ratate ale acesteia.

Principalele concluzii

O primă constatare este aceea că în spațiul public există destul de multă confuzie cu privire la ce presupune identitatea publică. Uneori, aceeași confuzie predomină și în comunitățile ecleziale. Această confuzie ar putea fi risipită dacă teologia socială și teologia publică – două demersuri salutare înrădăcinate în tradiția ortodoxă, respectiv în cea evanghelică – ar dobândi o popularitate mai mare la nivel universitar și eclezial, dar și dacă ar căpăta vigoare prin angajarea mai multor teologi în acest tip de reflecție. S-ar crea astfel premisele și pentru o etică socială. Prezența tot mai frecventă creștinilor în dezbateri publice, în ultimii ani, sugerează că încă se simte nevoia de o etică publică articulată coerent.

Confuzia din spațiul public mai are o sursă: înțelegerea deficitară a contextului cu trăsăturile sale seculare, globale, pluraliste. Resurgența religioasă nu a fost însoțită nici de o alfabetizare religioasă a majorității

cetățenilor, nici de o inițiere în civism și susținerea activă a valorilor democratice.

Recurgând la conceptul de chenoză, am anunțat, practic, o evaluare critică a modelelor existente, propunând reflecția asupra unui model hristic prin excelență. Fiind vorba despre chenoza lui Hristos, „locul” de întâlnire a lui Dumnezeu cu omul, am cercetat implicațiile antropologice și identitare ale teologiei chenotice pentru persoana credinciosului laic. Și aici s-ar putea să existe o oarecare confuzie, chenoza fiind asociată – nu fără temei – cu o atitudine preponderent conciliantă, generoasă, sacrificială. Totuși, sacrificiul de sine nu e un scop, ci scopul e binele mai mare al celuilalt. Deci în forma ei cea mai intensă, chenoza înseamnă sacrificare pentru binele aproapelui.

Identitatea creștină chenotică, însușită narativ, prin participare la narațiunea lui Hristos și prin identificarea cu el, nu are atât legătură cu ascunderea sau ostentația, ci cu fidelitatea față de mărturisirea adevărului Evangheliei. O evanghelie care anunță venirea Împărăției lui Dumnezeu pe pământ. Pentru a ilustra potențialul revelator-critic al chenozei, am încercat exercițiul evaluării identității naționale fundamentate pe fuziunea elementelor religioase cu cele etnice sau culturale și am conchis că putem păstra narațiunile

identitare, dar corectate cu contribuții din partea tuturor celor care fac parte dintr-o națiune definită politic și civic, nu etnic sau rasial.

Constatând că există încă destul spațiu de reflecție ce trebuie acoperit în chestiunea prezenței laicilor în societate, am propus în ultimul capitol o formă de prezență care se distinge prin disponibilitate, com-pătimire și perseverență. Caracterizată de o atitudine profetică (ce presupune independența față de puterile omenești și criticarea sistemelor care întrețin răul) și însoțită de capacitatea de a vorbi limba teologiei și limba societății (respectiv a diverselor „publicuri”), această prezență stă ca bază pentru dialogul chenotic. E vorba despre un demers complex care presupune comunicare onestă bidirecțională, între comunitatea creștină și societate, dar și o comunicare cu Dumnezeu, în rugăciunea care nu înseamnă doar a vorbi, ci și a tăcea și a asculta.

Dialogul se poate prelungi în acțiuni, în măsura în care există și o etică ce să susțină același tip de atitudine și gesticulație chenotică. Iar temeiurile acestei atitudini le-am căutat și credem că le-am găsit în Predica de pe Munte. Fără să impunem neapărat ca standard o asemenea etică, sugerăm totuși că dimensiunea publică a trăirii creștine nu este facultativă, ci inerentă identității creștine și învățăturii

biblice. Și chiar când e vorba despre o perspectivă chenetică, aceasta rămâne sub imperativul „sării” și „luminii”, care presupun mai mult decât predicare sau evanghelizare.

Testul rostirii publice a adevărului rămâne unul important pentru creștini, fiindcă adesea se ascund diverse alte atitudini sub masca unui adevăr necosmetizat. De aceea l-am și ales ca exemplul ilustrativ. Dacă ținem seama de concluziile discuțiilor despre prezență și dialog, atunci rostirea adevărului este un proces laborios ce necesită buna înțelegere a contextului și stăpânire a limbajului adecvat, pe de o parte, respectiv discernământ, smerenie și curaj, pe de alta. Mai mult, adevărul creștin este unul întrupat, atât în persoana lui Hristos, cât și în fiecare creștin care nu doar vorbește despre adevăr, ci i se cere să trăiască adevărul ca mod de viață. Totodată, acest adevăr există în narațiunea răscumpărării, la care participăm. De fapt, tocmai calitatea lui narativă îl face mai ușor de adu în public, în condițiile în care orice pretenție de universalitate a fost vehement contestată de teoreticienii postmodernismului. Ca narațiune însă, el poate fi propus și altora și poate fi adus în dialog public, fără ca să fie nevoiți creștinii să-l ajusteze, dar și fără să aibă pretenția să fie impus prin mijloace coercitive altora.

În final, ne-am „jucat” (la sugestia lui Ricoeur) pe terenul narațiunii ficționale, ca să evidențiem tipologii chenotice în teatrul lui Voiculescu. Nu a fost doar o simplă adăugire insolită, ci credem că în creațiile literare, elementele unei identități sau atitudini chenotice sunt mai ușor accesibile creștinilor cu alte vocații și care nu dispun de instrumentarul teoretic pentru a înțelege discuția complexă despre cheneză, cu toate subtilitățile ei.

S-au deschis, astfel, mai multe direcții în care ar putea merge cercetările ulterioare: elaborarea unei etici coerente pornind de la paradigma chenotică; tatonarea unei estetici chenotice; articularea unor demersuri de teologie publică mai „aplicată” la diverse probleme actuale, ce să valorifice această identitate chenotică publică a creștinului obișnuit.

Bibliografie selectivă:

- ANDREESCU, Gabriel, Liviu Andreescu, „Church and State in the Post-communist Romania: Priorities on the Research Agenda”, în *Journal for the Study of Religions and Ideologies*, 8, 24, iarna 2009, p. 19-45;
- APAHAIDEANU, Ionuț, „An Empirical Revisiting of the Secularization Debate at the Micro Level: Europe’s Heterodox Religiosity over the Last Two Decades”, în *Europolis. Journal of Political Science and Theory*, vol. 7, nr. 1, 2003, p. 39-40.
- BARBU, Daniel, *Au cetățenii suflet? O teologie politică a societăților post-seculare*, București, Vreamea, 2016.
- BĂNICĂ, Mirel, „Ora de religie. Criza 3.0 a modernității religioase românești”, în Iulia Badea-Guérítée, Alexandru Ojică (coord.), *Dialogul religiilor*, Iași, Adenium, 2015, p. 299, 301.
- BĂNICĂ, Mirel; Mihăilescu, Vintilă, „Secularizarea, un «decalaj» al societății noastre?”, în Vintilă Mihăilescu (coord.), *De ce este România astfel? Avatarurile excepționalismului românesc*, Iași, Polirom, 2017.
- BEDFORD-STROHM, Heinrich, „Nurturing Reason. The Public Role of Religion in the Liberal State”, în *Neg Geref Teologiese Tydskrif*, 48:1 (2007), p. 25-41.
- BERGER, Peter L., „The Desecularization of the World. A Global Overview”, în Peter L. Berger (ed.), *The Desecularization of the World. Resurgent Religion and World Politics*, Washington/Grand Rapids, Ethics and Public Policy Center/Eerdmans, 1999, p. 1-18.
- BOARI, Vasile, *Creștinism și politică*, Cluj-Napoca, Risoprint, 2016.
- BRAGA, Mircea, *Vasile Voiculescu în orizontul tradiționalismului*, București, Minerva, 1984.
- BREITENBERG, E. Harold jr, „What is Public Theology”, în Deirdre King Hainsworth și Scott R. Paeth (ed.), *Public*

- Theology for a Global Society: Essays in Honor of Max L. Stackhouse*, Grand Rapids, Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 2009.
- BREITENBERG, E. Harold, „To Tell the Truth: Will the Real Public Theology Please Stand Up?”, în *Journal of the Society of Christian Ethics*, 23, 2, 2003, p. 55-96.
- CADY, Linell E., „Public Theology and the Postsecular Turn”, în *International Journal of Public Theology*, 8, 2014, p. 292-312.
- CARP, Radu et al, *În căutarea binelui comun. Pentru o viziune creștină a democrației românești*, Cluj-Napoca, Eikon, 2008.
- CARP, Radu, „Religia în sfera publică sau în afara ei? Elemente ale unei posibile dezbateri în jurul modelului propus de Jürgen Habermas”, în *Studia Politica: Romanian Political Science Review*, 12 (1), p. 25-30, <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-448749>.
- CARP, Radu, *Dumnezeu la Bruxelles, Religia în spațiul public european*, Cluj-Napoca, Eikon, 2012
- CARP, Radu, *Religia în tranziție. Ipoteze ale României creștine*, Cluj-Napoca, Eikon, 2009.
- COAKLEY, Sarah, „Does Kenosis Rest on a Mistake? Three Kenotic Models in Patristic Exegesis”, în C. Stephen Evans (ed.), *Exploring Kenotic Christology*, Vancouver, Regent College Publishing, 2010.
- COAKLEY, Sarah, *Powers and Submissions. Spirituality, Philosophy and Gender*, Oxford, Blackwell Publishing, 2002.
- COMAN, Mihai, *Mass-media, religie, spațiu public*, Iași, Polirom, 2020.
- CONOVICI, Iuliana (coord.), *Organizațiile cu profil religios angajate în economia socială în România*, București, Fundația pentru Dezvoltarea Societății Civile, 2013.

- CONOVICI, Iuliana, *Ortodoxia în România postcomunistă. Reconstrucția unei identități publice*, 2 vol. Cluj-Napoca, Eikon, 2009-2010.
- CONSTANTELOS, Demetrios J., *Filantropia bizantină și asistența socială*, trad. Florina Georgeta Mureșan, Iași, Doxologia, 2014.
- CONSTANTINEANU, Corneliu, „«Instruments of Justice»: Biblical Contributions to a Public Theology of Engagement in Eastern European Context, în *International Journal of Public Theology* 14, 2020, p. 355–371.
- CONSTANTINEANU, Corneliu, „God in Public: A Prolegomena to Public Theology in the Romanian Context”, în *Journal of Humanistic and Social Studies*, vol. VIII, Nr. 1 (15)/2017, p. 167-176.
- CONSTANTINEANU, Corneliu, „Semnificația socială a reconcilierii în context românesc”, în Dorin Dobrințu, Dănuț Mănăstireanu (coord.), *Omul evanghelic. O explorare a comunităților evanghelice românești*, Iași, Polirom, 2019.
- CONSTANTINEANU, Corneliu, „Theology for Life: Doing Public Theology in Romania”, în *Journal of Humanistic and Social Studies*, Volume VIII, No. 2 (16/2017): 97-107.
- CONSTANTINEANU, Corneliu, *Trăiți în pace. Dimensiunea socială a reconcilierii în teologia paulină*, Oradea/Cluj-Napoca, Casa Cărții/Risoprint, 2013.
- CORTEZ, Marc, *Christological Anthropology in Historical Perspective*, Grand Rapids, Zondervan, 2016.
- CORTEZ, Marc, *ReSourcing Theological Anthropology. A Constructive Account of Humanity in the Light of Christ*, Grand Rapids, Zondervan, 2017.
- CORTEZ, Marc, *Theological Anthropology: A Guide for the Perplexed*, Londra & New York, T&T Clark, 2010.

- CRISP, Oliver D., *Divinity and Humanity. The Incarnation Reconsidered*, Cambridge, Cambridge University Press, 2007.
- CROWLEY, Patrick, „Paul Ricoeur. The Concept of Narrative Identity, the Trace of Autobiography”, în *Paragraph*, vol. 26, nr. 3, noiembrie 2003, p. 1-12.
- CUCEU, Codruța, *Spațiu public și spațiu privat. O perspectivă românească*, Cluj, Eikon, 2013.
- CURTE, Cristian, *Șocul referendumului. Interviuuri*, București, Rost, 2019.
- DANIEL, Patriatul BOR, „Be My Witness to the World”, în *Confessing the Truth in Love. Orthodox Perceptions on Life, Mission and Unity*, ed. a II-a, București, Basilica, 2008.
- DAVIS, Stephen T., „Is Kenosis Orthodox?”, în C. Stephen Evans (ed.), *Exploring Kenotic Christology*, Vancouver, Regent College Publishing, 2010.
- DAVIS, Stephen T., C. Stephen Evans, „Conclusion: The Promise of Kenosis”, în C. Stephen Evans (ed.), *Exploring Kenotic Christology*, Vancouver, Regent College Publishing, 2010.
- DAY, Katie și Sebastian Kim, „Introduction”, în Sebastian Kim și Katie Day (ed.), *A Companion to Public Theology*, Leiden & Boston, Brill, 2017, p. 1-21.
- DOAK, Mary, *Reclaiming Narrative Theology for Public Theology*, Albany, State University of New York Press, 2004.
- ENACHE, George, „The Religion, the State and the Public Sphere in Contemporary Romania”, în *Danubius XXXII. Supliment*, 2014, p. 31-62.
- EVANS, C. Stephen, „Introduction: Understanding Jesus the Christ as Human and Divine”, în C. Stephen Evans (ed.), *Exploring Kenotic Christology*, Vancouver, Regent College Publishing, 2010.

- FAUR, Anișoara, „Proza lui Vasile Voiculescu din perspectivă etico-religioasă”, în Sabina Măduță, *Vasile Voiculescu, scriitorul martir și „Rugul aprins”*, București, Ed. Florile Dalbe, 2001.
- FEE, Gordon D., „The New Testament and Kenosis Christology”, în C. Stephen Evans (ed.), *Exploring Kenotic Christology*, Vancouver, Regent College Publishing, 2010.
- FIELD, David N., „John Wesley as a Public Theologian: the Case of Thoughts upon Slavery”, în *Scriptura* 114 (2015: 1), p. 1-13.
- FORRESTER, Duncan B., *Truthful Action. Explorations in Practical Theology*, Edinburgh, T&T Clark, 2000.
- FRUNZĂ, Sandu, *O antropologie mistică. Introducere în gândirea Părintelui Stăniloae*, ed. a II-a revăzută, București, Eikon, 2016.
- GALLAHER, Bradon, „A Secularism of the Royal Doors: Towards an Eastern Orthodox Christian Theology of the Secularism”, în Aristotle Papanikolaou, George E. Demacopoulos, *Fundamentalism or Tradition. Christianity after Secularism*, New York, Fordham University Press, 2020, p. 108-130.
- GAVRILYUK, Paul L., „God’s Impassible Suffering in the Flesh: The Promise of Christology”, în T.J. White și J. Keating, *Divine Impassibility and the Mystery of Human Suffering*, Grand Rapids, Eerdmans, 2009.
- GAVRILYUK, Paul L., „The Kenotic Theology of Sergius Bulgakov”, în *Scottish Journal of Theology*, vol. 58, nr. 03, august 2005, p. 251-269.
- GAVRILYUK, Paul L., *Pătimirea Dumnezeuului nepătimitor. Dialecticile gândirii patristice*, trad. Dragoș Dâscă, Iași, Doxologia, 2013.
- GHIȚULESCU, Mihai, „Națiunea română și ambiguitățile fondatoare”, în *Annals of the University of Bucharest /*

- Political science series*, 8, p. 63. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-387652>.
- GORMAN, Michael J., *Becoming the Gospel. Paul, Participation, and Mission*, Grand Rapids, Eerdmans, 2015.
- GORMAN, Michael J., *Inhabiting the Cruciformity of God. Kenosis, Justification, and Theosis in Paul's Narrative Theology*, Grand Rapids, Eerdmans, 2009.
- GRAHAM, Elaine, „Reflexivity and Rapprochement: Explorations of a ‘Postsecular’ Public Theology”, în *International Journal of Public Theology* 11, 2017, pp. 277–289.
- GRAHAM, Elaine, *Between a Rock and a Hard Place. Public Theology in a Post-Secular Age*, London, SCM Press, 2013.
- GROENHOUT, Ruth, „Kenosis and the Feminist Theory”, în C. Stephen Evans (ed.), *Exploring Kenotic Christology*, Vancouver, Regent College Publishing, 2010.
- GRUCHY, John W. de, *Christianity and Democracy. A Theology for a Just World Order*, Cambridge, Cambridge University Press, 1995.
- GUSHEE, David P.; Stassen, Glen H., *Kingdom Ethics: Following Jesus in Contemporary Context*, ed. a II-a, Grand Rapids, Eerdmans, 2016.
- HABERMAS, Jürgen, „Religia în sfera publică. Premise cognitive ale «uzului public al rațiunii» de către cetățenii religioși și cei seculari”, trad. Gabriel H. Decuble, în Camil Ungureanu, *Religia în democrație. O dilemă a modernității*, Iași, Polirom, 2011, p. 59-88.
- HABERMAS, Jürgen, „Religion in the Public Sphere”, *European Journal of Philosophy*, vol. 14, 2006, nr. 1, pp. 1-25.

- HABERMAS, Jürgen, *Sfera publică și transformarea ei structurală*, ed a II-a, trad. Janina Ianoși, București, Comunicare.ro, 2005.
- HIMCINSCHI, Mihai, *Biserica în societate. Aspecte misionare ale Bisericii în societatea actuală*, Alba Iulia, Reîntregirea, 2006
- HOVORUN, Cyril, *Political Orthodoxies. The Unorthodoxies of the Church Coerced*, Minneapolis, Fortress Press, 2018.
- HUGHSON, Thomas, S.J., „Kenotic Ecclesiology: Context, Orientations, Secularity”, în Philip J. Rossi (ed.), *Seekers and Dwellers: Plurality and Wholeness in a Time of Secularity*, Washington DC, Council for Research in Values and Philosophy, 2016, p. 95-130.
- ICĂ, Ioan I. jr, „Dilema socială a Bisericii Ortodoxe Române: radiografia unei probleme”, în Ioan I. Ică jr și Germano Maranii (coord.), *Gândirea socială a Bisericii. Fundamente, documente, analize, perspective*, Deisis, Sibiu, 2002, p. 527-564.
- JACOBSEN, Eneida, „Models for Public Theology”, trad. Thia Cooper, în *International Journal of Public Theology*, 6, 2012, p. 7–22.
- JEMNA, Dănuț-Vasile, „Criza de identitate a omului evanghelic român”, în Dorin Dobrinu, Dănuț Mănăstireanu (coord), *Omul evanghelic. O explorare a comunităților protestante românești*, Iași, Polirom, 2018, p. 308.
- KOOPMAN, Nico, „Public Theology as Profetic Theology. More than Utopianism and Criticism?”, în *Journal of Theology for Southern Africa* 133 (martie 2009), p 117-130.
- KRONBERG, Kerry, *Kenosis as a Spirituality and an Ethic: The Church and Secularity*, Disertație de Masterat, Saint Paul University, Ottawa, 2018.

- LANGA, Tertulian, „Elemente de doctrină socială în Biserica Greco-Catolică din România”, în Ioan I. Ică jr și Germano Maranii (coord.), *Gândirea socială a Bisericii. Fundamente, documente, analize, perspective*, Deisis, Sibiu, 2002.
- LEE, Hak Joon, „Public Theology”, în Craig Hovey, Elizabeth Phillips (ed.), *The Cambridge Companion to Christian Political Theology*, Cambridge, CUP, 2015, p. 44-65.
- LEMASTERS, Philip, „Philantropia in Liturgy and Life: The Anaphora of Basil the Great and Eastern Orthodox Social Ethics”, în *St. Vladimir's Quarterly* 59:2 (2015), p. 187-211.
- LOSSKY, Vladimir, *Introducere în teologia ortodoxă*, trad. Lidia și Remus Rus, București, Ed. Enciclopedică, 1993.
- LOSSKY, Vladimir, *Teologia mistică a Bisericii de Răsărit*, trad. Vasile Răducă, București, Anastasia, 1990.
- LOUTH, Andrew, *Introducere în teologia ortodoxă*, trad. Dragoș Mîrșanu, Iași, Doxologia, 2014.
- MĂCELARU, Marcel V., „Burdens of Identity: On Christian Existence in a Post-Christian World”, în Corneliu Constantineanu, Georgeta Rață și Patricia Runcan (ed.), *Values of Christian Relationships*, Puterea de a fi altfel 3, București, Editura Didactică și Pedagogică, 2014, p. 169–174.
- MĂCELARU, Marcel V., „The Bible, Christian Existence and Mision”, în Corneliu Constantineanu, Marcel V. Măcelaru, Anne-Marie Kool and Mihai Himcinschi, *Mission in Central and Eastern Europe: Realities, Perspectives, Trends*, Oxford, Regnum, 2016. p. 67-83.
- MĂNĂSTIREANU, Dănuț, „Identitatea evanghelicilor români”, în Dorin Dobrințu, Dănuț Mănăstireanu (coord.), *Omul evanghelic. O explorare a comunităților evanghelice românești*, Iași, Polirom, 2019.

- McCLENDON, James William, *Ethics. Systematic Theology*, vol. 1., Nashville, Abingdon Press, 2002.
- MCFADYEN, Alistair I., *The Call to Personhood. A Christian Theory of the Individual in Social Relationships*, Cambridge, Cambridge University Press, 1990.
- MCFADYEN, Alistair, „Truth as Mission: The Christian Claim to Universal Truth in a Pluralist Public World, în *Scottish Journal of Theology*, vol. 46, nr. 4, 1993, p. 437-456 doi:10.1017/S0036930600045233.
- NEAMȚU, Mihail, *Elegii conservatoare. Reflecții est-europene despre religie și societate*, Cluj-Napoca, Eikon, 2009, p. 233-235;
- PAETH, Scott R., „Whose Public? Which Theology? Signposts on the Way to 21st Century Public Theology”, în *International Journal of Public Theology* 10 (2016), p. 461-485.
- PAPANIKOLAOU, Aristotle, „Person, Kenosis and Abuse: Hans Urs von Balthasar and Feminist Theologies in Conversation”, *Modern Theology* 19:1, ianuarie 2003, p. 41-65.
- PELIKAN, Jaroslav, *Tradiția creștină. O istorie a dezvoltării doctrinei*, vol. I, *Nașterea tradiției universale (100-600)*, trad. Silvia Palade, Iași, Polirom, 2004.
- PELIKAN, Jaroslav, *Tradiția creștină. O istorie a dezvoltării doctrinei*, vol. II, *Spiritul creștinătății răsăritene (600-1700)*, trad. Nicolai Buga, Iași, Polirom, 2005.
- PREDA, Radu, „Biserica în Stat. Șansele și limitele unei debateri”, în Ică & Marani, *Gândirea socială a Bisericii*, p. 382.
- PREDA, Radu, „Laicatul ortodox din România postcomunistă. Un portret social-teologic”, conferință la Consfătuirea organizațiilor ortodoxe de laici, București, 29 noiembrie 2008.

- PREDA, Radu, *Biserica în Stat. O invitație la dezbateri*, București, Scripta, 1999.
- PREDA, Radu, *Ortodoxia și ortodoxiile. Studii social-teologice*, Cluj-Napoca, Eikon.
- PREDA, Radu, *Semnele vremii. Lecturi social-teologice*, Cluj-Napoca, Eikon, 2008.
- RADU, Bogdan Mihai, „The Place of the Church in the Romanian Public Sphere: From Charitable Entrepreneur to Political Agent”, în Miguel Glatzer și Paul Christopher Manuel (ed.), *Faith-Based Organizations and Social Welfare. Associational Life and Religion in Contemporary Eastern Europe*, Cham, Palgrave Macmillan, 2020, p. 59-79.
- RADU, Bogdan, „The Interplay between State and Church in Romanian Constructions of National Identity”, în *Europolis, Journal Of Political Science And Theory*, 4, p. 351-374.
- RAIU, Cătălin, *Democrație și statolatrie. Creștinismul social la Bartolomeu Stănescu, Episcopul Râmnicului Noului Severin (1875-1954)*, București, Editura Universității din București, 2014.
- RICŒUR, Paul, „L'identité narrative”, *Esprit*, nr. 140/141 (7/8) (iulie-august 1988), pp. 295-304.
- RICŒUR, Paul, *De la text la acțiune. Eseuri de hermeneutică II*, trad. Ion Pop, Cluj, Echinox, 1999.
- RICŒUR, Paul, *Figuring the Sacred: Religion, Narrative, and Imagination*, Minneapolis, Fortress Press, 1995.
- RICŒUR, Paul, *Istorie și adevăr*, trad. Elisabeta Iliescu, București, Anastasia, 1996.
- RICŒUR, Paul, *Sinele ca un altul*, trad. Alina-Daniela Marinescu și Paul Marinescu, București, Spandugino, 2020.

- ROGOBETE, Silviu, „Religie și politică: paradigme interpretative”, în Vasile Boari (ed.), *Religie și politică*, Iași, Institutul European, 2016, p. 15-37.
- RYTSAR, Roman, *Teologia chenoitică a lui Antonie Bloom, mitropolitul Surojului, din perspectivă antropologică*, trad. Lucian Filip, Iași, Doxologia, 2016.
- SMIT, Dirk J., „Does it Matter? On Whether there is Method in the Madness”, în Sebastian Kim, Katie Day (ed.), *A Companion to Public Theology*, Leiden & Boston, Brill, 2017.
- SMIT, Dirkie, „What Does «Public» Mean? Questions with a View to Public Theology”, în Len Hansen (ed.), *Christian in Public. Aims, methodologies and issues in public theology*, Stellenboch, SunMedia, 2007, p. 11-46.
- SONEA, Cristian, „The «Liturgy after the Liturgy» and Deep Solidarity. The Orthodox Understanding of Christian Witness and its Implications for Human Society”, în *Mission Studies* 37 (2020), p. 452–477. DOI: 10.1163/15733831-12341741.
- STAN, Lavinia, Lucian Turcescu, *Religie și politică în România postcomunistă*, trad. Lavinia Stan și Lucian Turcescu, București, Curtea Veche, 2009.
- STARK, Rodney, „Secularization, R.I.P.”, în *Sociology of Religion*, 1999, 60:3, p. 269.
- STASSEN, Glen H., „The Fourteen Triads of the Sermon on the Mount”, în *Journal of Biblical Literature*, vol. 122, nr. 2, vara, 2003, pp. 267-308.
- STASSEN, Glen H., *A Thicker Jesus. Incarnational Discipleship in a Secular Age*, Louisville, John Knox Westminster Press, 2012.
- STASSEN, Glenn H., *Living the Sermon on the Mount. A Practical Hope for Grace and Deliverence*, San Francisco, Jossey-Bass, 2006.

- STĂNILOAE, Dumitru, *Isus Hristos sau restaurarea omului*, București, Basilica, 2013.
- STĂNILOAE, Dumitru, *Teologia dogmatică ortodoxă*, ed. a II-a, vol. 1, București, Editura IBMBOR, 1997.
- STĂNILOAE, Dumitru, *Teologia dogmatică ortodoxă*, ed. a II-a, vol. 2, București, Editura IBMBOR, 1997.
- STORRAR, William, „Naming of Parts. Doing Public Theology in a Global Era”, în *International Journal of Public Theology*, 5, 2011, p. 23-43.
- TAYLOR, Charles, *A Secular Age*, Cambridge & London, The Belknap Press, 2007.
- THOMPSON, Thomas R., „Nineteenth-Century Kenotic Christology: The Waxing, Waning, and Weighing of a Quest for a Coherent Orthodoxy”, în C. Stephen Evans (ed.), *Exploring Kenotic Christology*, Vancouver, Regent College Publishing, 2010.
- TOMOIOAGĂ, Florin Toader, *Taina chenozei în teologia ortodoxă a secolului al XX-lea*, Iași, Doxologia, 2015.
- TOMULEȚ, Dan, *Revelație și transformare. O interpretare a Evangheliei după Ioan*, vol. III, București, Eikon, 2021.
- URBANIAC, Jakub, „Elitist, Populist or Prophetic? A Critique of Public Theologizing in Democratic South Africa”, în *International Journal of Public Theology*, 12, 2018, p. 332–352.
- VAN AARDE, Andries, „What is «Theology» in «Public Theology» and What is «Public» about «Public Theology»?”, *HTS Theological Studies*, 64:3, 2008, 1213–1234.
- VASILEANU, Marius (coord.), *Creștinul ortodox în veacul XXI. Schițe pentru un portret*, București, Lumea Credinței, 2020.
- VELICU, Adrian, *The Orthodox Church and National Identity in Post-Communist Romania*, Palgrave Macmillan, 2020.

- VOICULESCU, Vasile, *Opera literară. Dramaturgia. Documente biografice. Manuscrise sechestrate – manuscrise regăsite*, București, Cartex 2000, 2004.
- VOLF, Miroslav, *Credință publică. Cum trebuie creștinii să slujească binele comun*, trad. Teofil Stanciu, Oradea, Casa Cărții, 2022.
- VOLPE, Medi Ann, *Rethinking Christian Identity. Doctrine and Discipleship*, Chichester, Wiley-Blackwell, 2013.
- WILLIAMS, Byron, „Prophetic Public Theology”, în *Review and Expositor*, 2014, vol. III (2), p. 159-170.
- WRIGHT, N.T., *Creștin pur și simplu. De ce are sens creștinismul*, trad. Ioan I. Ică jr, Sibiu, Deisis, 2016.
- WRIGHT, N.T., *God in Public. How the Bible Speaks Truth to Powers Today*, London, SPCK, 2016, Kindle Edition.
- WRIGHT, N.T., *The New Testament and the People of God*, Londra, SPCK, 1992, p. 40.
- YOUN, Chul Ho, „The Points and Tasks of Public Theology”, în *International Journal of Public Theology*, 11, 2017, p. 64–87.
- YOUNGS, Samuel Jacob, *Rehabilitating Kenotic Christology. A Critically Constructive Examination and Strategic Systematization of Jürgen Moltmann’s Doctrine of Christ*, Teză de doctorat, King’s College, Londra, 2017.
- ZAHARIA-FILIPAȘ, Elena, *Introducere în opera lui Vasile Voiculescu*, București, Minerva, 1980.